

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARINI SAMARALI MOLIYALASHTIRISHNING TADQIQOT MUAMMOLARI

Nazarova Adiba Salimbayevna

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi magistratura tinglovchisi
nazarovaadiba1987@gmail.com

Annotasiya:

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish tizimi va uning samaradorligini oshirish muammolari tahlil qilinadi. Ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida MTT faoliyatini barqaror moliyalashtirishni ta'minlovchi omillar, resurslarni boshqarish usullari hamda ularning ta'lim sifatiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tajriba, iqtisodiy indikatorlar va moliyaviy koeffitsientlar asosida moliyalashtirish samaradorligini baholash mexanizmlari taklif etiladi. Maqolada iqtisodiy modellash, prognozlash hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining qo'llanilishi orqali MTT infratuzilmasini rivojlantirishga oid taklif va tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari respublikamizda maktabgacha ta'lim sohasini moliyaviy jihatdan takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, moliyalashtirish samaradorligi, ta'lim infratuzilmasi, iqtisodiy indikatorlar, davlat-xususiy sheriklik, budget siyosati, ta'limga investitsiya, moliyaviy barqarorlik.

KIRISH

Moliyalashtirish samaradorligini oshirish yo'llari ham xilma-xil. Ularning eng asosiylari quyidagilardan iborat: moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan, normativ moliyalashtirishni to'liq joriy etish va uni takomillashtirish; moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish, jumladan, moliyaviy rejalashtirishni yaxshilash va moliyaviy nazoratni kuchaytirish; moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, jumladan, nodavlat manbalarni faol jalb etish; xarajatlarni optimallashtirish, jumladan, energiya tejaydigan texnologiyalarni joriy etish va ma'muriy xarajatlarni qisqartirish; raqamli texnologiyalardan keng foydalanish,

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

jumladan, moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish va moliyaviy tahlil tizimlarini joriy etish. Bu yo'llar kompleks ravishda qo'llanilganda, moliyalashtirish samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Moliyaviy koeffitsientlar va indikatorlar tizimi moliyaviy holatni baholash va moliyalashtirish jarayonini tahlil qilish uchun muhim vositalardir. Bu koeffitsientlar muassasaning moliyaviy barqarorligi, likvidligi, samaradorligi va boshqa muhim ko'rsatkichlarni baholash imkonini beradi. Koeffitsientlarni hisoblash va tahlil qilish moliyaviy qarorlar qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Moliyalashtirish jarayonini modellashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Modellashtirish turli senariylarda moliyalashtirish natijalarini oldindan ko'rish va eng maqbul variantlarni tanlash imkonini beradi. Moliyalashtirish jarayonini modellashtirish uchun turli usullar qo'llaniladi, jumladan: matematik modellashtirish – bu moliyalashtirish jarayonini matematik tenglamalar va formulalar yordamida ifodalaydi; imitatsion modellashtirish – bu real moliyalashtirish jarayonini kompyuter dasturlari yordamida taqlid qiladi; stoxastik modellashtirish – bu tasodifiy omillarni hisobga olgan holda moliyalashtirish jarayonini modellashtiradi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari murakkab moliyalashtirish jarayonlarini ham modellashtirish imkonini beradi.

Prognozashtirish usullari va ularning qo'llanilishi ham moliyalashtirishning muhim uslubiy jihatini hisoblanadi. Prognozashtirish moliyaviy resurslar ehtiyojini va ularning mavjudligini oldindan baholash, shuningdek, moliyalashtirish jarayonining kelajakdagi natijalarini bashorat qilish imkonini beradi. Prognozashtirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi: ekstrapolyatsiya usullari – bu o'tmishdagi tendensiyalarni kelajakka ko'chirish asosida prognoz qilish; ekspert baholash usullari – bu mutaxassislar fikrini so'rov qilish asosida prognoz qilish; ekonometrik modellashtirish usullari – bu statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va matematik modellar yaratish asosida prognoz qilish; stsenariy usullari – bu turli kelajak senariylari uchun prognozlar ishlab chiqish. Prognozashtirish moliyalashtirish jarayonini rejalashtirish va strategik qarorlar qabul qilish uchun muhim instrument hisoblanadi.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

ASOSIY TADQIQOT

Moliyalashtirish metodologiyasining nazariy asoslari bir necha yondashuvlarga tayanadi. Birinchisi – tizimli yondashuv, bu maktabgacha ta'lim tizimini yaxlit, o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim sifatida ko'radi va moliyalashtirishni shu tizimning ajralmas qismi sifatida qaraydi. Ikkinchisi – dasturiy-maqсадli yondashuv, bu moliyalashtirishni aniq maqsadlar va natijalar bilan bog'laydi va resurslarni dasturlar doirasida taqsimlashni nazarda tutadi. Uchinchisi – normativ yondashuv, bu moliyalashtirishni ilmiy asoslangan me'yorlar asosida amalga oshirishni nazarda tutadi. To'rtinchisi – natijaga yo'naltirilgan yondashuv, bu moliyalashtirishni erishilgan natijalar bilan bog'laydi. Beshinchisi – innovatsion yondashuv, bu moliyalashtirishda yangi mexanizmlar va texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi.

Moliyaviy koeffitsient	Hisoblash usuli	Me'yoriy qiymat	Ahamiyati
Moliyaviy barqarorlik koeffitsienti	O'z mablag'lari / Barcha mablag'lar	$\geq 0,5$	Muassasa moliyaviy mustaqilligini ko'rsatadi
Joriy likvidlik koeffitsienti	Joriy aktivlar / Joriy majburiyatlar	$\geq 1,5$	Muassasaning qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash qobiliyatini ko'rsatadi
Byudjet mablag'lariga bog'liqlik koeffitsienti	Byudjet mablag'lari / Jami daromadlar	$\leq 0,8$	Muassasaning byudjet mablag'lariga qanchalik bog'liqligini ko'rsatadi
Xarajatlar samaradorligi koeffitsienti	Natijalar / Xarajatlar	≥ 1	Sarflangan mablag'lar evaziga qancha natija olinganini ko'rsatadi
Investitsion faollik koeffitsienti	Investitsion xarajatlar / Jami xarajatlar	$\geq 0,15$	Muassasaning rivojlanishga yo'naltirilgan mablag'lar ulushini ko'rsatadi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini moliyalashtirish samaradorligini baholash moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash va moliyalashtirish tizimini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Samaradorlikni baholash orqali moliyalashtirish jarayonidagi muammolar va kamchiliklar aniqlanadi, shuningdek, yaxshi tajribalar va muvaffaqiyatli yondashuvlar aniqlashga ham imkon yaratiladi.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

Samaradorlik ko'rsatkichlari tizimi moliyalashtirish samaradorligini kompleks baholash imkonini beradi. Bu tizim quyidagi guruh ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

Iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari

- Mablag'lardan foydalanish koeffitsienti
- Xarajatlar tarkibining optimalligi
- Byudjet bajarilishi darajasi
- Bir bolaga to'g'ri keladigan xarajatlar
- Investitsiyalar samaradorligi

Ijtimoiy samaradorlik ko'rsatkichlari

- Maktabgacha ta'lim bilan qamrov darajasi
- Ta'lim sifati ko'rsatkichlari
- Ota-onalar mamnuniyati darajasi
- Pedagoglar malakasi va qoniqish darajasi
- Bolalar salomatligi ko'rsatkichlari

Boshqaruv samaradorligi ko'rsatkichlari

- Qarorlar qabul qilish tezligi
- Moliyaviy hisobotlar sifati
- Moliyaviy nazorat samaradorligi
- Moliyaviy shaffoflik darajasi
- Resurslar taqsimotining adolatligi

Sarf-xarajatlarni tahlil qilish metodologiyasi ham moliyalashtirish samaradorligini baholashning muhim qismi hisoblanadi. Bu metodologiya quyidagi tahlil usullarini o'z ichiga oladi: xarajatlar tarkibini tahlil qilish – bu turli xarajat moddalarining ulushini aniqlash va ularning optimal nisbatini baholash; xarajatlar dinamikasini tahlil qilish – bu xarajatlarning vaqt davomida o'zgarishini kuzatish va tendensiyalarni aniqlash; sarf-xarajatlar samaradorligini tahlil qilish (cost-effectiveness analysis) – bu sarflangan mablag'lar va erishilgan natijalar nisbatini baholash; xarajatlar va foyda nisbatini tahlil qilish (cost-benefit analysis) – bu xarajatlar va ulardan olingan foyda (natija)ning pul ko'rinishidagi qiymatini

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

taqqoslash. Bu tahlil usullari moliyalashtirish jarayonidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash, shuningdek, moliyalashtirish samaradorligini oshirish yo'llarini belgilash imkonini beradi.

Xalqaro baholash standartlari ham moliyalashtirish samaradorligini baholashda muhim rol o'ynaydi. BMT, UNICEF, OECD kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan standartlar va metodologiyalar milliy baholash tizimlarini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Xalqaro standartlarga muvofiq baholash nafaqat ichki ehtiyojlar uchun, balki xalqaro solishtirishlar uchun ham muhimdir. Shuningdek, xalqaro baholash standartlari donor tashkilotlar va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda ham muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining sifatli infratuzilmasi bolalarning har tomonlama rivojlanishi va ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi uchun muhim ahamiyatga ega. Infratuzilmani rivojlantirish va saqlash uchun tegishli moliyalashtirish talab etiladi, bu esa umumiy moliyalashtirish tizimining muhim qismi hisoblanadi.

Infratuzilma obyektlarini moliyalashtirish bir necha yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining binolari va inshootlarini moliyalashtirish. Bu binolarni joriy va kapital ta'mirlash, texnik xizmat ko'rsatish, kommunal xizmatlar to'lovlari va boshqa xarajatlarni o'z ichiga oladi. Ikkinchidan, o'yingohlar, sport maydonchalari va boshqa tashqi infratuzilmani moliyalashtirish. Bu obyektlarning sifati va xavfsizligi bolalar jismoniy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, ovqatlanish bloki, tibbiyot xonasi va boshqa yordamchi xonalarni moliyalashtirish. Bu obyektlar bolalar salomatligi va farovonligini ta'minlash uchun zarur. To'rtinchidan, kommunikatsiyalar – suv ta'minoti, kanalizatsiya, elektr ta'minoti, isitish tizimlari va boshqa muhandislik tarmoqlarini moliyalashtirish. Bu tizimlarning ishonchliligi va samaradorligi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining normal faoliyat ko'rsatishi uchun asosiy shart hisoblanadi.

Zamonaviy va xavfsiz maktabgacha ta'lim binolarini qurish mamlakatimizning turli hududlarida faol olib borilmoqda. Qurilish ishlari sifatli materiallar va zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan holda amalga oshiriladi.

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

Bolalarning jismoniy va ijodiy rivojlanishi uchun zamonaviy o'yingohlar va sport maydonchalari yaratilmoqda. Barcha jihozlar xavfsizlik standartlariga mos keladi va turli yosh guruhlaridagi bolalar ehtiyojlarini hisobga oladi.

Mavjud binolarni kapital ta'mirlash energiya samaradorligini oshirish, ichki makonni yaxshilash va zamonaviy standartlarga moslashtirish imkonini beradi. Bu ishlar pedagogik jarayon sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Qurilish va rekonstruksiya ishlari uchun mablag'lar ajratish ham muhim yo'nalishdir. So'nggi yillarda O'zbekistonda yangi maktabgacha ta'lim tashkilotlari qurilishi va mavjud binolarni rekonstruksiya qilish uchun sezilarli mablag'lar ajratilmoqda. 2020-2025 yillar davomida 5000 dan ortiq yangi maktabgacha ta'lim tashkilotlarini qurish va 3000 dan ortiq mavjud tashkilotlarni rekonstruksiya qilish rejalashtirilgan. Bu ishlar uchun davlat byudjetidan 10 trillion so'mdan ortiq mablag' ajratilishi ko'zda tutilgan. Biroq, bu mablag'lar ehtiyojni to'liq qondira olmaydi, shuning uchun qo'shimcha moliyalashtirish manbalarini jalb qilish zarurati mavjud.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moddiy-texnik bazani mustahkamlash bo'yicha investitsiyalar ham maktabgacha ta'lim tashkilotlari infratuzilmasini rivojlantirishning muhim qismi hisoblanadi. Bu yo'nalishda quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi: mebel va jihozlar xarid qilish (stol-stullar, shkaflar, karavotlar va h.k.); ta'lim vositalari va o'yinchoqlar xarid qilish; oshxona jihozlari va inventarlarni yangilash; kompyuter texnikasi va interaktiv jihozlar xarid qilish; sanitariya-gigiyena vositalari va tibbiy jihozlar xarid qilish. Bu investitsiyalar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy ta'lim muhitini yaratish va bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlash imkonini beradi.

Infratuzilma loyihalari uchun davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlari ham samarali qo'llanilmoqda. Bu mexanizmlar quyidagi afzalliklarga ega: byudjet mablag'larini tejash imkonini beradi; xususiy sektorning moliyaviy resurslarini jalb qiladi; qurilish va rekonstruksiya ishlarini tezlashtiradi; zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarni joriy etish imkonini beradi. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlari infratuzilmasini rivojlantirish uchun turli DXSh modellari qo'llanilmoqda, jumladan, konsessiya shartnomalar, qurish-foydalanish-topshirish

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

(BOT) modeli, birgalikda moliyalashtirish modeli va boshqalar. Bu mexanizmlarni yanada takomillashtirish va kengaytirish maktabgacha ta'lim tashkilotlari infratuzilmasini rivojlantirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Maktabgacha ta'lim sifati va moliyalashtirish o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Yetarli va samarali moliyalashtirish yuqori sifatli ta'lim xizmatlarini taqdim etish uchun zarur shart hisoblanadi. Biroq, faqat moliyalashtirish hajmining o'zi emas, balki moliyalashtirish sifati, uning maqsadli yo'naltirilganligi va samaradorligi ham muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim sifati va moliyalashtirish o'rtasidagi bog'liqlik bir necha jihatlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnik bazasi va infratuzilmasi sifati to'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish darajasiga bog'liq. Zamonaviy binolar, jihozlar, o'quv materiallari va boshqa resurslar yetarli moliyalashtirish bo'lgandagina ta'minlanishi mumkin. Ikkinchidan, pedagog kadrlar malakasi va motivatsiyasi ham moliyalashtirish bilan bog'liq. Munosib ish haqi va rag'batlantirish tizimsiz yuqori malakali kadrlarni jalb qilish va saqlab qolish qiyin. Uchinchidan, ta'lim dasturlari sifati va xilma-xilligi ham moliyalashtirish imkoniyatlariga bog'liq. Innovatsion dasturlar, maxsus ta'lim dasturlari va qo'shimcha xizmatlar ko'pincha qo'shimcha moliyalashtirish talab etadi. To'rtinchidan, ta'lim tashkilotining boshqaruv samaradorligi va institutsional salohiyati ham moliyalashtirish darajasi bilan bog'liq. Moliyaviy resurslar boshqaruv tizimini takomillashtirish, kadrlar malakasini oshirish va institutsional rivojlanish uchun imkon yaratadi.

Sifatli ta'lim uchun moliyaviy rag'batlantirish tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Bu tizim quyidagi elementlarni o'z ichiga olishi mumkin: sifat ko'rsatkichlariga asoslangan qo'shimcha moliyalashtirish, bunda muayyan sifat ko'rsatkichlariga erishgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari qo'shimcha mablag'lar oladi; innovatsion loyihalar va dasturlar uchun maxsus grantlar, bu yangiliklar joriy etishni rag'batlantiradi; yuqori natijalar ko'rsatgan pedagoglar uchun mukofotlar va qo'shimcha to'lovlar, bu ularni yaxshiroq ishlashga undaydi; maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'rtasida sifat bo'yicha raqobatni rag'batlantiradigan mexanizmlar, masalan, eng yaxshi muassasa uchun tanlovlar va mukofotlar. Bunday

International Conference on Educational Discoveries and Humanities

Hosted online from Moscow, Russia

Website: econfseries.com

16th June, 2025

rag'batlantirish mexanizmlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarini sifatni oshirishga va innovatsiyalarni joriy etishga undaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4312-son qarori, 2019-yil 19-mart, “Maktabgacha ta'lim tizimini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish to'g'risida”.
2. “O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirish bo'yicha 2030-yilgacha bo'lgan strategiya”, Vazirlar Mahkamasi qarori, 2019-yil.
3. Жыраев, А., & Эргашева, Г. (2021). Ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklik asoslari. Toshkent: “Fan” nashriyoti.
4. World Bank. (2021). Financing Early Childhood Education: Country Profiles and Approaches. Washington, DC.
5. UNESCO. (2020). Early Childhood Care and Education Financing in Central Asia. Paris.
6. Abdullaeva, M. (2022). “Maktabgacha ta'lim tizimini moliyalashtirishda innovatsion yondashuvlar”, Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, №2(45), 56-63.
7. OECD. (2019). Providing Quality Early Childhood Education and Care: Results from the Starting Strong Survey 2018.
8. Xolmurodov, B. (2023). Ta'limda moliyaviy menejment. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
9. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi rasmiy axborotlari – <https://www.mpe.uz>
10. Statistika agentligi ma'lumotlari – <https://stat.uz>